

СЛІДЧИЙ РИЗИК

В.П. СТОЛБОВИЙ

Слідчі, дізнавачі, працівники прокуратури, які виконують кримінально-процесуальну функцію поставлені в умови суворого дотримання законності при зобов'язанні виконувати ст. 2 Кримінально-процесуального кодексу України, а саме "... швидке і повне розкриття злочинів, викриття винних та забезпечення правильного застосування Закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний"¹. Отже, з однієї сторони, необхідно вжити всіх можливих заходів з розкриття злочину, з іншої — не притягнути до відповідальності невинну особу. Ризиковими прийнято називати завдання з певною мірою невизначеності, тобто дефіцитом інформації. Вся кримінально-процесуальна діяльність супроводжується інформаційною невизначеністю, майже постійним браком інформації для встановлення об'єктивної істини. Слідчий, як правило, діє в умовах дефіциту доказової інформації, особливо на початковому етапі розслідування. На запитання: "Чи існує в роботі слідчого, дізнавача професійний ризик?" — 76,5 % опитаних працівників Рівненського МУ УМВС України в Рівненській області відповіли, що існує, 23,5 % відповіли, що не існує. Приймаючи рішення про затримання підозрюваного у вчиненні злочину згідно зі ст. 106, 115 Кримінально-процесуального кодексу України, лише 29,4 % слідчих і дізнавачів не вагаються, рідко вагається 41,2 %, завжди вагається 29,4 %. Про доцільність додаткового правового захисту висловились 82,3 % слідчих, а 17,7 % вважають, що такої потреби немає. Аналізуючи виконання кримінально-процесуальної функції, необхідно зазначити, що в роботі слідчого об'єктивно присутня ситуація професійного ризику на стадіях: порушення кримінальної справи; кваліфікації злочину; затримання особи в порядку, передбаченому в ст. 106, 115 КПК України; пред'явлення обвинувачення; вибір запобіжного заходу (утримання під вартою, підписка про невиїзд); закриття кримінальної справи; під час проведення таких слідчих дій: огляд місця події, обшук, відтворення; інформування про злочин через засоби масової інформації. При виконанні кримінально-процесуальної функції, ситуація професійного ризику виникає не лише внаслідок об'єктивних причин, а й суб'єктивних. У практичній діяльності під час розслідування кримінальних справ виникають певні труднощі із використанням слідчими матеріалів, здобутих оперативним

Столбовий Віктор Петрович — старший оперуповноважений в особливо важливих справах ВБНОН УМВС України в Рівненській області, підполковник міліції.

шляхом, адже в ст. 65 КПК України відсутнє правове закріплення зазначених доказів. Іншим фактором є те, що більшість практичних працівників бояться ризикувати через можливість бути покараним. П. Кабанов стверджує, що різке підвищення відповідальності прокурорів і слідчих за порушення законів позбавляє їх можливості ризикувати, породжує страх при вирішенні питання про арешти, затримання, притягнення до кримінальної відповідальності². Отже в особі, яка виконує кримінально-процесуальну функцію, мають поєднуватися такі професійні якості, що не дозволили б потрапити їй в поле дії професійної деформації та не стати на шлях перестороги, перестраховки. У цьому випадку прийняття ризикового рішення — це внутрішній мотив особи, яка проводить дізнання та попереднє слідство. Помилки, що породжують побічні, непередбачені наслідки, супроводжують будь-яку мотивовану поведінку — трудову, ігрову та іншу, навіть, злочинну. У зв'язку з цим, ми пропонуємо класифікацію мотивованого слідчого ризику за такими ознаками:

1. Локальний тактичний ризик слідчої дії, який поділяється на ризик мікродій під час реалізації будь-якого елемента тактичного прийому; ризик під час реалізації тактичного прийому в цілому; ризик під час реалізації групи прийомів, об'єднаних в єдиний метод слідчої дії.

2. Локальний тактичний ризик тактичної операції, який об'єднує кілька дій.

3. Ризик під час розслідування справи, результатом якого можуть бути наслідки: справу може бути направлено до суду, закрито за відсутністю складу злочину, зупинено як нерозкрити.

Основною метою особи, яка виконує кримінально-процесуальну функцію, є всебічне, повне і об'єктивне дослідження обставин справи. Тому, позбавивши слідчого, прокурора права на правомірний ризик, свідомо унеможливується творчість, прогрес, виконання завдань, передбачених у ст. 2 Кримінально-процесуального кодексу України. Л.М. Гранат дає таке визначення слідчого ризику: це процесуальні або тактичні дії, спрямовані на досягнення професійних цілей, пов'язаних із загрозою невдачі в досягненні істини з небезпекою порушення законності³. На думку автора, таке визначення є не зовсім повним і точним. Передусім не можна погодитися з Л.Н. Гранат у тому, що слідчий ризик — це дія, аргументуючи тим, що при розслідуванні кримінальної справи, слідчий сам обирає порядок проведення певних дій, їх послідовність, тактику проведення кожної слідчої дії. Разом з тим ситуація ризику може виникати і в тому випадку, коли слідчий без діє, тобто відмовляється на певний період від проведення активних слідчих дій, що й може спричинити негативні наслідки. Хоча альтернатива ухилення від ризику (бездія) під час розслідування злочинів не гарантує збереження досягнутого. Частіше вона призводить до втрати можливості отримання доказів у справі, тобто ризик тут, як правило, має високу міру необхідності. У зв'язку з цим ризиковість слідчого слід визнати професійно важливою якістю його особистості.

Наприклад, під час розслідування кримінальної справи, за якою проходить група злочинців, які вчинили низку тяжких злочинів, слідчий, оцінюючи показання кожного учасника, визначає час, тактику, порядок і послідовність проведення окремих слідчих дій (опізнання, очна ставка тощо) для того, щоб змусити давати показання члена злочинної групи, який не визнає вину і відмовляється від показань. Якщо слідчий відмовився від активних дій і протягом трьох діб не збере переконливих доказів, то зазначену особу необхідно звільнити і немає достатніх підстав для його арешту. Якщо ця особа залишиться на волі, існує ризик її впливу на свідків, потерпілих для ускладнення розслідування, щоб таким чином ухилитись від відповідальності. У цьому є ризик щодо об'єктивності встановлення істини у справі. З іншого боку, вибравши запобіжний захід, не пов'язаний з утриманням під вартою, виникає ризик ухилення особи від слідства і суду, вчинення нею інших тяжких злочинів. Такі обставини створюють ситуацію ризику для слідчого з впливаючими негативними наслідками аж до звільнення з органів внутрішніх справ. По-друге, для встановлення факту правомірного чи неправомірного ризику відсутнє таке поняття, як наявність екстремальної ситуації, що характеризує саму невизначеність ситуації, ліміт часу, активну протидію. По-третє, досягнення професійних цілей може супроводжуватись порушенням законності через мотиви користі, кар'єризму. Точнішим, на думку автора, є досягнення суспільно корисного результату під час виконання кримінально-процесуальної функції, що не виключає настання негативних наслідків, для попередження яких було вжито можливих заходів. Тому, на нашу думку, слід сформулювати визначення правомірного слідчого ризику як різновид правомірного професійного ризику в діяльності органів внутрішніх справ. Правомірний слідчий ризик — це виконання спеціальним суб'єктом у формі дії чи бездії суспільно необхідного діяння, кримінально-процесуальної функції, поєднаної певною часткою невизначеності, в досягненні суспільно корисного результату, що характеризується екстремальною ситуацією, недостатньою врегульованістю законодавством, вирішення якого пов'язане з небезпекою для державних інтересів особи, яка ризикує, і третіх осіб та можливістю настання негативних наслідків, для попередження яких вжито можливих заходів.

Відтак, досліджуючи проблему слідчого ризику, можна назвати такі критерії його допустимості.

1. Ризик здійснюється в межах, передбачених законом слідчої дії або під час її вибору.

2. Слідчий повинен бути впевненим, що діє в інтересах більш значимих цінностей, ніж ті, що піддаються ризику, тобто ризик має бути правомірним.

3. Існує більш висока ймовірність успіху в досягненні істини, ніж ймовірність помилки.

4. Ризик у конкретній ситуації невідворотний.

5. Імовірність заподіяння шкоди є мінімальною.

6. Забезпечується максимальна швидкість об'єктивної перевірки ризикового рішення.

7. Можливу помилку можна виправити в максимально короткий термін.

Оцінюючи загалом вищевикладене, пропонується:

1. Закріпити в чинному КПК України форми, характер, обсяг інформації, здобутої оперативним шляхом, та віднесення зазначеної інформації як доказу у кримінальній справі на рівні з іншими доказами.

2. Внести доповнення в КПК України такого змісту: "Кримінально-процесуальна діяльність об'єктивно супроводжується ризиком. Слідчий, орган дізнання, який діяв у стані правомірного професійного ризику, виключає їх кримінальну, матеріальну та інші види відповідальності. Заподіяні ними збитки відшкодовуються державою".

3. Ризиковість слідчого слід визнати професійно-важливою і необхідною якістю його характеру та обов'язковою складовою його службової діяльності.

4. Генеральною прокуратурою, МВС, СБУ, Податковою адміністрацією України розробити спільну інструкцію щодо забезпечення безпеки учасників кримінально-процесуальні діяльності.

¹ *Науково-практичний коментар* Кримінально-процесуального кодексу України. Київ. Юрінком Інтер. 1997. С. 8.

² Див.: *Кабанов Г.* Риск при расследовании преступлений // Социалистическая законность. 1989. № 2. С. 56.

³ Див.: *Гранат Л.Н.* Проблемы риска в расследовании преступлений (к постановке проблемы) // Актуальные психологические вопросы оперативно-служебной деятельности. Труды академии МВД СССР. М.: Академия. 1989. С. 59—68.